

6. Elevernes sociale baggrund

Elevernes sociale baggrund kan forklare betydelige dele af karakterforskellene mellem elever og mellem skoler, jf. afsnit 4.3. Elevernes sociale baggrund har således stor betydning for, hvordan eleverne klarer sig i folkeskolen, og den sociale arv fremstår stadig som en væsentlig udfordring for folkeskolen. Der vil fremover være behov for en stor indsats for at løfte den gruppe af elever, for hvem den sociale baggrund har en negativ betydning for deres resultater i folkeskolen.

Som det fremgår af afsnit 4.3., har formandskabet til brug for beretningen fået udarbejdet et arbejdsrapport om, hvilken betydning elevernes sociale baggrund har for karaktergennemsnittet. På baggrund heraf belyses i dette afsnit, hvilken betydning forskellige sociale forhold har for elevernes og skolernes resultater til folkeskolens afgangsprøve. Herudover sammenlignes den sociale baggrunds betydning i Danmark og Sverige.

6.1. Social baggrund har stor betydning

Uddannelsesforskningen har vist, at elevernes forhold i hjemmet har betydning for deres skolegang: elever med veluddannede forældre klarer sig i gennemsnit betydeligt bedre i skolen end elever med ufaglærte forældre. Det kan der være flere årsager til, som ofte omtales under betegnelsen social arv¹. Dette mønster slår også igennem, når det gælder elever og skolers gennemsnitskarakterer. Karakterniveauet på skoler med mange børn fra veluddannede hjem er således typisk højere end på skoler med mange børn fra hjem, hvor forældrene ikke har en uddannelse. På skoler med færrest elever med ufaglærte forældre har eleverne et karaktergennemsnit på 8,3, mens elever, der går på skoler med flest elever med ufaglærte forældre, har et karaktergennemsnit på 7,3 – en forskel i gennemsnitskaraktererne på omkring 1 karakterpoint, jf. tabel 6.1. Den samme tendens er gældende for skoler, der har henholdsvis flest og færrest elever med indvandrerbaggrund, jf. tabel 6.1.

¹ Social arv forstås i denne forbindelse som det forhold, at forældrenes ressourcer har betydning for deres børns muligheder og vanskeligheder.

Tabel 6.1. Skolernes gennemsnitskarakterer i alle fag (2002-2006) efter andel af elever med ufaglærte forældre og indvandrerbaggrund

Skolernes andel af elever med ufaglærte forældre	Skolernes gennemsnitskarakter	Skolernes andel af elever med indvandrerbaggrund	Skolernes gennemsnitskarakter
- pct. -	- karakterpoint -	- pct. -	- karakterpoint -
0 – 10	8,3	0 – 10	8,1
10 – 25	8,0	10 – 25	8,0
25 – 50	7,6	25 – 50	7,7
50 – 75	7,3	50 – 75	7,4
75 – 100	-	75 – 100	7,1

Kilde: Beatrice Schindler Rangvid (2008): ”Skolegennemsnit af karakterer ved folkeskolens afgangsprøver. Social Korrektion”.

Det er imidlertid ikke sikkert, at en skole, der har et højt karaktergennemsnit, faktisk er god til at hæve elevernes faglige niveau, fordi en nærmere undersøgelse kan afsløre, at nogle skoler – selv om de har et højt karaktergennemsnit – ikke udnytter elevernes forudsætninger så godt som andre skoler. For at tage højde herfor anbefaler formandskabet, at folkeskolens afgangsprøvekarakterer korrigeres for elevernes sociale baggrund, jf. afsnit 4.3.

6.2. Hvordan måles social baggrund?

Betydningen af elevernes sociale baggrund kan undersøges på mange måder, for eksempel gennem kvalitative interview, spørgeskemaundersøgelser mv. I arbejdsrapporten måles den sociale baggrund ved hjælp af en statistisk analyse, hvor der opstilles en række baggrundsforhold for eleven, for eksempel køn, etnicitet, familiestruktur og forældrenes uddannelse, erhvervs erfaring og lønindkomst. Disse forhold bruges som indikatorer for, hvordan eleven ud fra en empirisk sammenligning forventes at klare sig givet elevens sociale baggrund. I arbejdsrapporten opstilles således et forventet karaktergennemsnit for eleven, som efterfølgende sammenholdes med elevens faktiske karaktergennemsnit, for at se på om skolen hæver elevernes faglige niveau mere eller mindre end forventet.² Det skal dog understreges, at der foruden social baggrund og skolens ind-

² I undersøgelsen anvendes som statistisk metode multivariat regressionsanalyse.

sats er andre forhold, som har betydning for, hvor godt elever klarer sig i folkeskolen. Det gælder eksempelvis elevens arvelige forudsætninger eller sociale baggrundsforhold, hvor der ikke er tilgængelige statistiske data, for eksempel kommunikationen i hjemmet. Hertil kommer, at sammenhængen mellem elevernes sociale baggrund og deres karaktergennemsnit er kompleks og derfor ikke alene kan forklares ved hjælp af en statistisk analyse. Arbejdsrapporten angiver således ikke, hvorfor der er en sammenhæng mellem elevernes baggrundsforhold og deres karaktergennemsnit.

6.3. Den social baggrunds betydning for eleverne

Arbejdsrapporten viser, at forskelle i elevernes sociale baggrund kan forklare forskelle mellem elevernes karaktergennemsnit. Sociale baggrundsforhold forklarer således henholdsvis 23 pct. i dansk, 19 pct. i matematik og 13 pct. i engelsk af den samlede variation i de enkelte elevers karakterer.

Det er ikke muligt på baggrund af arbejdsrapporten at konkludere, hvorfor forskelle i elevernes sociale baggrund tilsyneladende har forskellig betydning for fagene. Forskellene kan muligvis skyldes, at der indgår et forskelligt antal delkarakterer for de tre fag.

6.4. Den sociale baggrunds betydning for skolerne

Skolens bidrag til elevernes eksamens karakterer og resultater i skolen kan skyldes mange forskellige forhold. Ifølge en norsk undersøgelse er gode læseevner, elevernes motivation og et miljø uden konflikter ofte ikke tilstrækkelige til at beskrive forskelle i skolernes bidrag til elevernes læring. En af de vigtigste hovedforklaringer er lærerressourcer, for eksempel i form af lærer- og vejledningstimer eller skole- og læringsmateriale, kvalitet af læreruddannelse eller lærernes videre uddannelse. Andre faktorer er fysiske rammevilkår og organisering, for eksempel bygninger og udstyr, kvaliteten af administration, undervisning og pædagogisk praksis.³

³ T. Hægeland, L. J. Kirkeboen, O. Raaum og K. G. Salvanes (2004): *Skolebidragsindikatorer: Beregnet for afgangskarakterer fra grunnskolen for skoleårene 2002-2003 og 2003-2004.*

Ud over at kunne forklare forskelle mellem elevernes karaktergennemsnit, kan elevernes sociale baggrund også forklare forskelle mellem skolernes samlede karaktergennemsnit. Arbejdsrapporten viser, at godt halvdelen af forskellene mellem skolers karaktergennemsnit ved afgangsprøven kan forklares af forskelle i elevernes sociale baggrund.⁴

I forlængelse heraf peger en svensk undersøgelse på, at næsten halvdelen af forskellene mellem skoler skyldes køn, forældres uddannelsesniveau og uddannelsesbaggrund. Det er kun en tyendedel af forskellene mellem skolerne, der skyldes skolernes egen indsats, det vil sige den såkaldte skoleeffekt⁵.

I undersøgelsen understreges det dog, at skolernes tilsyneladende lille effekt på elevernes indlæring ikke skal tages for pålydende. Selv om det på grund af den lille variation mellem skolerne kan se ud som om, der ikke er skoler som skiller sig positivt ud, og der derfor ikke findes nogen egentlig skoleeffekt, kan den interne variation i den enkelte skole også være udtryk for gode indsatser. Eksempelvis kan der findes enkelte klasser eller grupper, som modtager effektiv undervisning, der er eksempel til efterfølgelse. Desuden påpeger den svenske undersøgelse, at undersøgelser af skolernes effekt kun kan måle den faktiske skoleeffekt. De kan således kun måle, hvad skolerne faktisk gør, og ikke hvad der principielt er muligt at gøre på skolen⁶. Derfor er betydningen af elevernes sociale baggrund ikke en konstant faktor – det er muligt for kommuner og skoler at tilrettelægge undervisningen og skolens aktiviteter, så der kompenseres for elevernes sociale baggrund.

Forskellig betydning for de forskellige fag

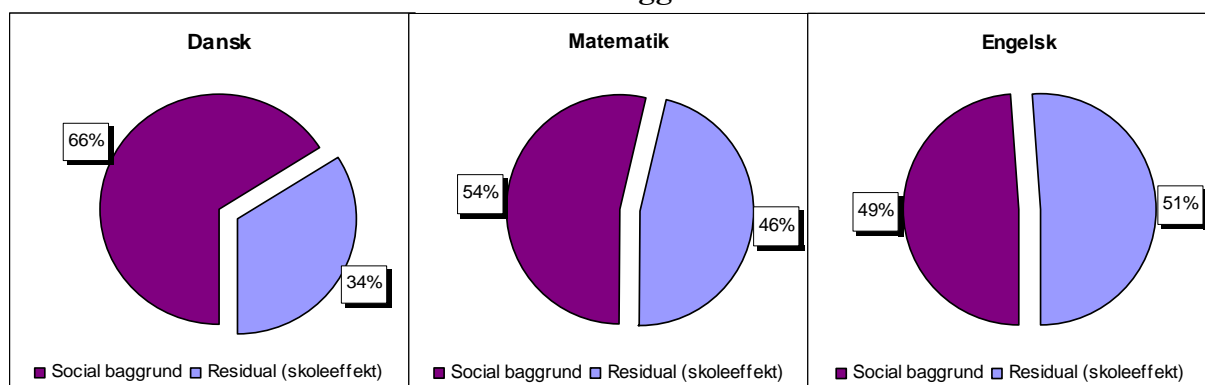
Ifølge arbejdsrapporten forklarer elevernes sociale baggrund en betydelig andel af variationen i skolernes gennemsnitskarakterer – henholdsvis 66 pct. i dansk, 54 pct. i matematik og 49 pct. i engelsk, jf. figur 6.1. Den resterende del udgøres af skoleeffekten samt de andre forhold, der påvirker eleverne, og som ikke er mulige at beregne.

⁴ Beatrice Schindler Rangvid (2008): "Skolegennemsnit af karakterer ved folkeskolens afgangsprøver. Social Korrektion".

⁵ Skolverket (2005): *Vad gör det för skillnad vad skolan gör?*

⁶ Skolverket (2005): *Vad gör det för skillnad vad skolan gör?*

Figur 6.1. Andelen af forskellene i skolernes karaktergennemsnit, der kan forklares ud fra elevernes sociale baggrund

Anm.: Skoleeffekten angiver den egentlige skoleeffekt samt de forhold, der ligger udover, det vil sige forhold, som det ikke er muligt at beregne, fordi de ikke er observerbare, jf. boks 4.5. Kilde: Beatrice Schindler Rangvid (2008): ”Skolegennemsnit af karakterer ved folkeskolens afgangsprøver. Social Korrektion”.

Indvandrerbaggrund

Arbejdsrapporten viser, at karaktergennemsnittet på skoler med mange elever af ufaglærte forældre eller mange indvandrerlever bliver justeret opad, når det tages højde for elevernes sociale baggrund, mens karaktergennemsnittet på skoler med få af disse elever bliver nedjusteret.

Når der ikke korrigeres for social baggrund, er alle skoler med et flertal af indvandrerlever på nær én blandt de 20 pct. af skolerne, der har det laveste eller næstlaveste karaktergennemsnit. Når der foretages social korrektion, er halvdelen af skolerne blandt de disse 20 pct. rykket opad, og 6 pct. af disse skoler er endda rykket helt til tops blandt de 20 pct. af skolerne, der har det højeste karaktergennemsnit. Det viser igen, at der er tendens til at undervurdere skolerne, når der ikke tages højde for, at skolerne har forskellige grundvilkår med hensyn til elevsammensætningen. Rangordenen for en del af skolerne med mange indvandrerlever rykker markant, når der foretages social korrektion, jf. tabel 6.2.

Tabel 6.2. Skolernes placering i 20 pct.-grupper: med og uden social korrektion for skoler med flere end 50 pct. indvandrere (pct.)

		Korrigeret karaktergennemsnit					
		Laveste 20 pct.	Næstlaveste 20 pct.	Mellemste 20 pct.	Næsthøjeste 20 pct.	Højeste 20 pct.	Total
Ukorrigeret karaktergn.	Laveste 20 pct.	50	19	8	17	6	100 (36)
	Næstlaveste 20 pct.	0	0	0	0	100	100 (1)
	Total	49 (18)	19 (7)	8 (3)	16 (6)	8 (3)	100 (37)

Anm.: Tallene i parentes angiver antal skoler.

Kilde: Beatrice Schindler Rangvid (2008): ”Skolegennemsnit afgangskarakterer ved folkeskolens afgangsprøve. Korrektion for social baggrund”.

Forældrenes uddannelsesniveau

Skoler med mange elever med ufaglærte forældre har typisk et lavt karaktergennemsnit, når der ikke korrigeres for social baggrund, og skoler med få af disse elever har typisk et højt karaktergennemsnit. Når der korrigeres for social baggrund ændres rangordenen mellem skolerne betydeligt. Når karaktergennemsnittet ikke korrigeres for forskelle i elevbaggrund, er der således kun én skole med mange elever med ufaglærte forældre blandt skolerne med de højeste karaktergennemsnit, men når der tages hensyn til elevernes forudsætninger, er 10 pct. af disse skoler blandt de bedste 20 pct. af skolerne. Det er udtryk for, at resultater på skoler, der har mange elever med ufaglærte forældre, undervurderes i en ukorrigeret sammenligning, mens resultaterne på skoler med elever med højtuddannede forældre har tendens til at blive overvurderet, jf. tabel 6.3.

Tabel 6.3 Skolernes placering i 20 pct.-grupper: med og uden social korrektion for skoler med flere end 25 pct. elever med ufaglærte forældre (pct.)

		Korrigeret karaktergennemsnit					
		Laveste 20 pct.	Næstlaveste 20 pct.	Mellemste 20 pct.	Næsthøjeste 20 pct.	Højeste 20 pct.	Total
Ukorrigeret karaktergennemsnit	Laveste 20 pct.	55	17	13	12	4	100 (96)
	Næstlaveste 20 pct.	0	22	33	28	17	100 (18)
	Mellemste 20 pct.	0	0	0	57	43	100 (7)
	Næsthøjeste 20 pct.	0	0	0	0	100	100 (2)
	Højeste 20 pct.	0	0	0	0	100	100 (1)
	Total	43 (53)	16 (20)	15 (18)	16 (20)	10 (13)	100 (124)

Anm.: Tallene i parentes angiver antal skoler.

Kilde: Beatrice Schindler Rangvid (2008): "Skolegennemsnit afgangskarakterer ved folkeskolens afgangsprøve. Korrektion for social baggrund".

6.5. Betyder social baggrund særlig meget i Danmark?

En tidligere undersøgelse viser, at den sociale arv betyder mere for elevpræstationerne i Danmark end i Sverige. Ifølge undersøgelsen kan forældrebaggrund forklare 33 pct. mere af variationen mellem elever i Danmark end i Sverige⁷. Arbejdsrapporten viser dog, at resultaterne i nogen grad kan forklares af de baggrundsindikatorer, der er medtaget i den svenske undersøgelse. Når et større sæt af sociale baggrundsforhold inkluderes for social korrektion, svinder forskellen mellem den svenske og danske variation betydeligt, men er fortsat på omkring 13 pct.⁸ Det er ikke muligt på baggrund af arbejdsrapporten at sige noget

⁷ Svein Lie, Pirjo Linnakylä og Astrid Roe (2003): *Northern Lights on PISA*.

⁸ Der inkluderes et udvidet sæt af baggrundsvariabler, det vil sige elevens køn, etnicitet og familiestruktur. Beatrice Schindler Rangvid (2008): "Skolegennemsnit af afgangskarakterer ved folkeskolens afgangsprøve. Korrektion for social baggrund".

om årsagerne til, at elevernes sociale baggrund har større betydning i Danmark i sammenligning med Sverige.

Vi mangler således viden om, hvordan betydningen af den sociale arv kan mindskes. Der er behov for flere forsøg på dette område for at få udviklet redskaber og pædagogik, der kan forbedre skoleresultaterne for disse elever. Formandskabet er enig i beslutningen om at evaluere forsøgene med heldagskoler, jf. afsnit 8.5. Formandskabet finder det vigtigt at belyse, om disse initiativer har nogen effekt på elevernes faglige og sociale udvikling. Men der er desuden behov for mange flere forsøg på dette område.

Knap en fjerdedel af forskellene mellem *elevernes* karaktergennemsnit ved folkeskolens afgangsprøve kan forklares af forskelle i elevernes sociale baggrund. Over halvdelen af forskellene mellem *skolernes* karaktergennemsnit ved afgangsprøven kan forklares af disse forskelle. Den sociale baggrund slår således stærkt igennem på elevernes karakterer ved folkeskolens afgangsprøve. Elever, hvis forældre er ufaglærte og/eller har indvandrerbaggrund, klarer sig således i gennemsnit væsentligt dårligere end andre elever. På de skoler, der har færrest elever med ufaglærte forældre, opnår eleverne omkring 1 karakterpoint højere karakterer, end på de skoler der har flest elever med ufaglærte forældre. Det samme er tilfældet for skoler med henholdsvis flest og færrest elever med indvandrerbaggrund.

Formandskabet anbefaler, at der igangsættes flere forsøg, der har til formål at udvikle redskaber og pædagogik, der kan mindske den sociale baggrunds betydning. Forsøgene skal evalueres og derfor tilrettelægges, så de kan evalueres. Formandskabet er enig i beslutningen om at evaluere forsøgene med heldagskoler. Formandskabet finder det vigtigt at belyse, om disse initiativer har nogen effekt på elevernes faglige og sociale udvikling. Men der er desuden behov for mange andre forsøg på dette område.